

CU PRIVIRE LA LEGISLAȚIA ȘI STRATEGIA OCROTIRII PATRIMONIULUI CULTURAL NAȚIONAL

IOAN OPRÎȘ

O crotirea avuției culturale — compusă din elementele mobil și imobil (monumentele) — impune o stăruitoare atenție din partea oricărui stat, ea garantând personalitatea, specificul și prestanța unei culturi naționale. În cazul României, de la Alexandru Ioan Cuza începînd, străduințele organismelor statale au fost orientate în a asigura păstrarea și dezvoltarea avuției culturale. Așa se explică amplele acțiuni de evidență a monumentelor istorice și de identificare a valorilor istorice, artistice, arhivistice și integrarea lor în muzee naționale și provinciale, începute încă în anii 1859—60. Acestea au fost dezvoltate în deceniul următor și precizate sub raport juridic prin legile din 1892, Legea conservării și restaurării monumentelor istorice și Legea descoperirilor de obiecte arheologice. Asemenea realități vădeau angajarea României în curentele culturale europene, căci legislația respectivă dovedește studierea legilor din Franța, Anglia, Italia, Germania. Prezența lui Gr. Tocilescu, Th. Aman și V. A. Urechia între inițiatorii respectivei legi dă măsura după care personalitățile, aflate în contact cu progresul științelor umaniste, al muzeelor și universităților din Europa, aduceau pe sol românesc modele cu virtuți de restructurare socială. Este adevărat, însă, că unele măsuri exprimau mai mult funcții idealiste, căci nivelul general atins de societate nu le putea asigura împlinirea. De aici, un anume decalaj între virfurile intelectuale și nivelul scăzut al conștiinței masei indivizilor, asupra locului, rolului și valorii bunurilor culturale. Asemenea demersuri au fost, de altmin-

teri, mereu adecvate unor noi și noi situații politice și economice, suferind numeroase modificări, inovări și completări. În anii 1913 și 1919, ele au urmărit lărgirea autorității statului, a organismelor sale specializate iar prin Legea muzeelor și bibliotecilor publice, din anul 1932, s-au adăugat alte benefice reglementări, mai ales pentru rolul acestor așezăminte în viața publică. Acestea, în ansamblul lor, au fost complet restructurate prin măsurile care s-au luat în anii de după al doilea război mondial, respectiv 1948, 1955, 1959 și 1974. S-a petrecut, astfel, o disfuncționalitate de sistem și, totodată, o modificare a legislației profilate pe ocrotirea patrimoniului cultural din România, care a avut multiple consecințe negative, adîncite unele, în deceniile profundelor mutații politice de după 1944. Trebuie însă să precizăm că prin intermediul acestor adecvări, s-a căutat ca patrimoniul cultural național, mobil și imobil, să-și aibă bine precizat cadrul său juridic și organizatoric, să fie cu putere de lege asigurat împotriva variilor factori, obiectivi și subiectivi, ce-i condiționează integritatea, starea de conservare și posibilitățile de a fi pus în serviciul public, prin inegalabilele sale virtuți. Dar, constatarea că răgazul stabil avut la îndemînă pentru o sistematică activitate și în acest sector nu depășește, în cazul României Mari, două decenii, trebuie să se adauge oricărei analize pertinente. De asemenea, nu trebuie uitat că după anul 1944, în România s-a destabilizat o largă clasă de deținători avizați, care au acumulat numeroase valori în timp îndelungat, în unele cazuri în răstimp de două-trei generații, aceasta

fiind marginalizată, iar bunurile ei culturale distruse sau dispersate, nici faptul că noua ideologie impusă după război a desacralizat, sau chiar a anatemitizat numeroase categorii de bunuri culturale (icoane, obiecte de cult, obiecte de metal prețios etc.). Astfel, pe de o parte, transformările economice au prilejuit grave prejudicii și pierderi valorilor tradiționale, concurând, de pildă, la instalarea desconsiderației și a dezinteresului față de aria bunurilor etnografice și de artă populară. Pe de altă parte, motivații politice aberante și mai ales rațiuni economice au descurajat inițiativa privată, restringând aria colecțiilor particulare și îngustând zona investiției culturale pe termen lung. Acestora li s-au adăugat, în mod tragic, nenumăratele distrugerii din zona ecosistemului și a construcțiilor tipice, atît rurale, cit și urbane. Ambele elemente ne indică o anume pauperizare culturală și consecințe negative cu efecte pe termen lung, inclusiv pe planul concepțiilor publice și individuale privind rolul, funcția și valoarea avuției cultural-artistice.

O asemenea analiză evidențiază că, în multe privințe — comparativ cu sisteme de protecție patrimonială externe (francez, italian, olandez, englez), bine definite și constituite în timp și deosebit de bogate în valori reprezentative, acumulate constant în decursul citorva secole de stabilitate economică — sistemul românesc, valoros în conținut, este încă nedefinit iar patrimoniul cultural este relativ redus sub raport numeric. O bună parte a componentelor patrimoniale are caracter virtual, urmînd abia de acum să fie investigată, identificată și orientată spre zona instituțiilor specializate (muzee) și a colecțiilor sistematice. Din asemenea rațiuni se desprind două constatări logice :

a) România trebuie să protejeze în mod permanent și conștient, cel puțin pe durata citorva decenii, prin măsuri de strategie culturală preventive și cu programe financiare sporite, alocate pe seama organismelor specializate, patrimoniul cultural național, mobil și imobil. Sfera acestuia trebuie dezvoltată numeric și valoric, prevenind instrăinarea și urmărind conservarea și protecția sa. În acest

scop, se vor dezvolta, prin forme stimulative, muzeele și colecțiile de stat, ale cultelor și organizațiilor obștești, cele comunitare și private.

b) Circulația universală a valorilor cultural-artistice naționale interesează în mod direct politica culturală românească, obiectiv ce poate fi realizat prin intermediul expozițiilor, împrumuturilor de bunuri culturale pe termen lung, dezvoltării comerțului specializat în acest sens, schimburilor reciproce de bunuri culturale etc.

În momentul de față, preluînd o atare situație, ca și o experiență valoroasă, dar dramatică, în materie de reproiectare a legislației ocrotirii patrimoniului cultural național, trebuie să ținem seama de condițiile concrete în care se găsește România și să trecem, de la declarații de intenții, la construirea, treptat, a unui nou sistem.

În acest sens, să facem, deci, cîteva precizări, unde cu titlu de propuneri :

a) În țară există o puternică și bine construită rețea de muzee (circa 480 unități), adevărate instituții (naționale, provinciale, județene, locale) cu profil specific și cu funcții de evidență, cercetare, conservare-restaurare și valorificare, în cadrul cărora acționează un număr relativ redus de cadre de specialitate, față de necesități (1800), dar, oricum, constituînd un grup bine pregătit și specializat (într-un caz similar, doar sub raportul numărului populației și al unităților muzeale, — Canada —, în rețeaua muzeelor de stat funcționează 10 000 de specialiști).

b) Conform unei practici de aproape un veac, pe plan local, respectivele muzee au constituit factorii esențiali în politica de identificare, cercetare și ocrotire pe care a asigurat-o în materie de monumente istorice (pînă în 1948), apoi continuatoarele acesteia, dintre care, cea mai importantă, Direcția monumentelor istorice. Toate lucrările mari de evidență, dar mai ales cele de protecție, și mai cu seamă climatul local favorabil acesteia s-au realizat prin concursul direct și esențial al specialiștilor rețelei muzeale. Unificarea eforturilor direcțiilor opera-

tive și comisiilor de specialitate ar trebui să reorienteze interesul comun al specialiștilor ce acționează pe plan central și local, direcționând acțiuni cu rol de program național, deopotrivă vizând patrimoniul mobil și monumental.

Din asemenea rațiuni considerăm utilă adoptarea unor formule de unificare sistematică a componentelor ce condiționează și înlesnesc politica patrimonială în România. Pentru a fi funcționale, acestea ar trebui să urmărească:

- crearea unui sistem juridic unitar, cu corelări bine precizate între componentele imobile și mobile ale patrimoniului cultural național. Deci o redefinire a acestora, în cuprinsul unei singure legi;

- crearea unor organisme de stat cu independență largă de acțiune, pe palierele patrimoniului mobil și monumental, dar conexeate precis între ele, respectiv Direcția muzeelor și colecțiilor, Direcția monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice și comisiile naționale cărora le sint subordonate. Acestea urmează să fie plasate — ca în sistemul francez, sau italian — în cadrul unui Departament de sine stătător al patrimoniului cultural național. Aceasta, pentru că elementele mobile se regăsesc în cuprinsul celor imobile ca obiecte arheologice, inventar artistic, componente ale siturilor etc., aceiași specialiști trebuind să fie responsabili, mai ales pe plan local, deopotrivă pentru prelucrarea datelor, prelevarea și conservarea părților și a întregului; de altfel, singurii specialiști (arhitecți, arheologi, topografi, biologi, conservatori de monumente etc.) în județe s-au păstrat cu eforturi în oficiile pentru patrimoniul cultural național din cadrul muzeelor județene;

- precizarea căilor de conlucrare între organismele destinate protecției patrimoniului cultural național (Direcția muzeelor și colecțiilor, Direcția monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice, respectiv comisiile de specialitate, Comisia arheologică, Societatea colecționarilor de artă, alte asociații profesionale), cele ale dezvoltării acestuia (Comisia națională de achiziții de artă, Comisia monumentelor de for public) și organismele specializate de protecție a

mediului înconjurător (Comisia monumentelor naturii);

- extinderea cât mai largă a mijloacelor de ajutor, încurajare și stimulare socială, pe linie de stat, care să se aplice deopotrivă colecționarilor, donatorilor, descoperitorilor de valori excepționale, susținătorilor acțiunii de dezvoltare patrimonială și suporterilor lucrărilor de protejare, conservare-restaurare; crearea, în acest sens, a „fondului național de dezvoltare patrimonială”, alimentat de la fundații, din donații și direct de la bugetul statului;

- constituirea „băncilor de date” culturale în conexiune, prin introducerea calculatoarelor în principalele muzee naționale și provinciale, căci numai prin cunoașterea completă și dezvoltarea inventarului său mobil, un sit, ansamblu monumental, nucleu, rezervație, actuale sau dispărute, reflectă în mod pozitiv realitatea istorică;

- conexarea diverselor domenii și izvoare de reprezentare istorică, dar și de dezvoltare patrimonială. În acest sens, se cer racordate, într-un sistem de evidență unitar, toate componentele patrimoniului cultural național, inclusiv cele arhivistice și de bibliofilie și cele rezultate din cercetarea prospectivă (arheologie clasică și industrială, etno-arheologie, etno-istorie, antropologie etc.);

- corelarea politicii de identificare-expertizare-dezvoltare de tip muzeal tradițional, cu achizițiile prioritare făcute de stat în țară și străinătate în domeniul artei contemporane, naționale și străine. Această pirghie are un rol fundamental, atât în asigurarea faciesului național, cât și în teaurizarea valorilor naționale de primă mână;

- dezvoltarea conceptelor publice de grup și comunitate, formarea unei alte atitudini civice față de valoarea monumentului, obiectului cultural-artistic, de locul și rolul acestora în viața socială, față de caracterul și funcția lor de acumulare materială și de simbol național specific.

Pe măsură ce practica actuală dezvoltă o nouă strategie economică și socială, se clarifică câteva aspecte care privesc soarta avuției culturale.

Mai întâi desprindem ceea ce rezultă din procesul privatizării:

— dispariția rapidă a ultimelor elemente legate de cultura și civilizația tradițională țărănească sau transformarea, oricum, a acestora în perioada imediat următoare. Acest proces va fi vizibil în mediul rural, unde noi instalații tehnice, progresul și facilitățile contemporane vor conduce la părăsirea vechilor modele de viață. Portul, elementele decorative ca textilele de interior, ustensilele casnice vechi și îndeosebi casa de lemn tradițională — cu toate anexele sale — vor dispărea sau vor ajunge rarități. Imaginea idilic-sămănătoristă, atribuită satului românesc — de câteva decenii prea activ în modificări de conținut și structură —, conservat *in situ* ca rezervație de interes turistic, nu poate fi păstrată pentru cine cunoaște realitățile. Este adevărat că unele din monumentele și gospodăriile existente mai pot fi încă salvate și aduse în muzee etnografice în aer liber (care trebuie generalizate în toate zonele etnografice), iar altele pot fi conservate *in situ* drept case-muzeu. Mai ales turismul cultural, care nu trebuie conceput în afara obiectivelor de acest fel — legate de specific local, de tradiție în port, obiceiuri, meșteșug etc. —, este rațiunea care susține aici un program urgent de salvare, conservare, amenajări și folosință corespunzătoare.

În al doilea rând, rezultă aspecte legate de procesele modernizării tehnologice, inevitabile și imediate:

— industria, transporturile, telecomunicațiile, dar și agricultura și serviciile vor primi, treptat, noi mijloace tehnice, care au ca efect îndepărtarea celor învechite și depășite, însă instalațiile, aparatura, utilajele, mecanismele celor vechi sînt importante pe planul consemnării istoriei științei și tehnicii.

Oricare ramură economică și fiecare din componentele acesteia, ca și fiecare întreprindere în parte are o istorie a ei, fără consemnarea căreia nu putem avea o imagine realistă asupra dezvoltării societății românești. De aceea, în loc de a lua drumul topitoriilor, elementele semnificative ale dezvoltării tehnicii tre-

buie așezate în muzee și expoziții departamentale și de întreprinderi, iar unele din minele, uzinele, fabricile, atelierele, garile, aeroporturile etc., declarate ca depășite, pot fi transformate complet în zone de rezervații tehnice și conservate ca atare. Exemplul unor țări ca S.U.A., Canada, Anglia, Germania justifică ideea, cu atât mai mult cu cât în cazul României sînt identificate valori tehnice de excepție. Astfel, muzee ale automobilului, aviației, industriei sticlei, siderurgiei, industriei forestiere sau agriculturii, ca să dăm câteva exemple, s-ar adăuga prea puținelor muzee de profil (Muzeul tehnic „ing. D. Leonida”, Muzeul căilor ferate, Muzeul petrolului, Muzeul mineritului), iar expoziții de întreprinderi ar putea oferi o imagine realistă asupra dezvoltării tehnico-științifice locale și pe plan mai larg, ca surse inepuizabile de documentare și experimentare.

În al treilea rând, soarta avuției culturale din România se va confrunta cu aspectele ce decurg din raporturile tot mai deschise cu exteriorul și, mai ales, din circulația bunurilor. În acest sens, comerțul va modifica substanțial, prin dorința de curățenie și firescul proces al concurenței, prețurile. Ori, dacă statul nu va stipendia masiv cultura și, prioritar, sectorul patrimoniului, capacitatea de a integra în posesiunea muzeelor și colecțiilor oficiale cele mai valoroase bunuri cultural-artistice — inclusiv din sfera artei contemporane, — va scădea, acestea urmînd să fie înstrăinate.

Cunoscînd, din istoria recentă, modelele unor strategii de protecție a patrimoniului cultural național, care au răspuns condiționării epocii lor, nu ne îndoiim că acțiuni rapide, concertate, fundamentate ca suport material și metodologic, pot conduce la asigurarea reală a operei de protecție a patrimoniului cultural național. Exemplele strălucite ale vizitunilor lui N. Iorga, R. Vuia, D. Gusti, D. Leonida, Gr. Antipa, care exprimă valoarea unei generații de învățați dedicați cauzei ocrotirii avuției cultural-artistice, științifice și tehnice, ne asigură de existența unei tradiții, pe care noile condiții istorice o cer valorificată și continuată.